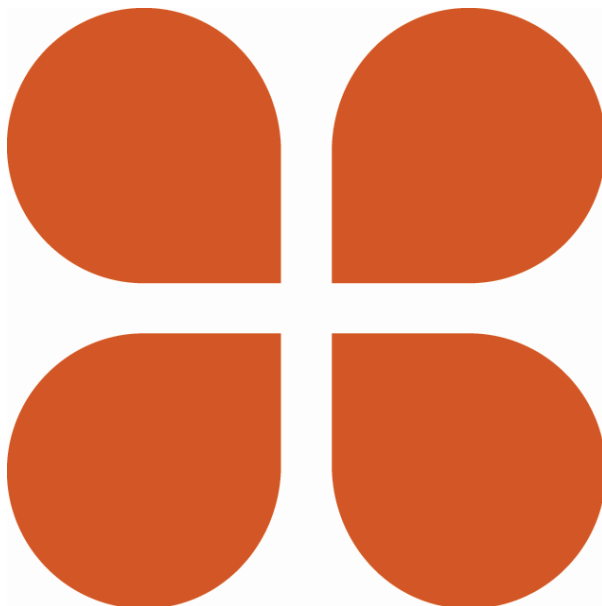

Runrapport från Riksantikvarieämbetet

Undersökning av oregistrerade runinskrifter i Ala kyrka, Gotland

Riksantikvarieämbetet 2014

Box 1114

621 22 Visby

www.raa.se

riksant@raa.se

Datum 2014-02-21
Dnr 3.5.1-591-2014

Avdelning
Förvaltningsavdelningen
Enhet Kulturvårdsstöd
Författare Magnus Källström

Undersökning av oregistrerade runinskrifter i Ala kyrka, Gotland

I tornkammaren samt på den norra sidan av tornbågen i Ala kyrka finns en mängd putsristningar, främst skepp, men också människofigurer och spridda runinskrifter. Ristningarna togs fram i samband med restaureringen av kyrkan efter branden 1938.

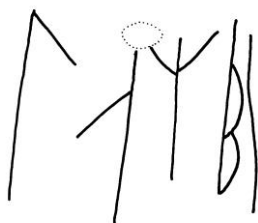
Trots att bildmaterial i ATA visar att Nils Lagergren fotograferade flera av skeppsrisingarna 1958 verkar runinskrifterna ha varit okända för utgivarna av den första delen av Gotlands runinskrifter (1962). En orsak är möjligen att de inte omtalas i artikeln om Ala kyrka i verket Sveriges kyrkor (1959) trots att en del av skeppsrisingarna behandlas där (se Sveriges kyrkor 4, s. 624–626). Några runor är inte heller synliga på de bilder som återges i denna artikel. I P. v. Busch, S. Haasum & E. Lagerlöf, *Skeppsrisingar på Gotland* (1993), s. 41 resp. 46, är däremot flera av runföljderna medtagna på kalkeringarna, även om läsningarna inte alltid är korrekta.

Eftersom runristningarna inte tidigare är registrerade av Runverket besökte jag den 5 maj 2012 Ala kyrka och gjorde en preliminär undersökning, som denna redogörelse bygger på. Samtliga runristningar finns i kyrkans tornkammare.

Södra väggen

A. Ristningen (fig. 1) finns på södra väggen av tornkammaren, 29 cm V om portalen och 37 cm över trägolvet (= 86 cm över stengolvet i kyrkan). Längd: 6,5 cm. Runhöjd: 4–5 cm. Ovanför runorna är en skeppsbild ristad.

Inskrift:

lambi

5

Till läsningen: Bistaven i 1 l utgår från toppen av huvudstaven. 2 a har en ensidig bistav, som är ganska lång och svagt bågböjd. I toppen av huvudstaven finns en liten skada, som också har berört spetsen av den vänstra bistaven i den följande runan 3 m. I 4 b är den övre bistaven ansatt nedanför toppen av huvudstaven och den nedre bistaven utgår från den nederdelen av denna bistav. 5 i står ganska nära den föregående runan.

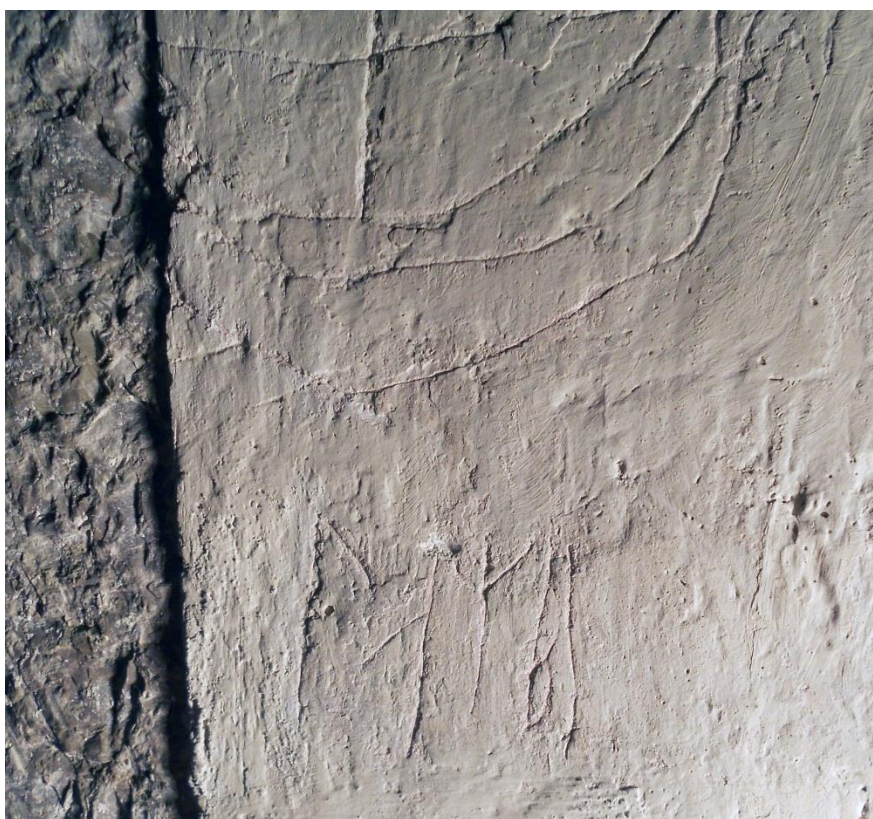

Fig. 1. Ristning A på den södra väggen i ringkammaren. Foto Magnus Källström 2012.

Runföljden skulle kunna vara en böjningsform av fgotn. *lamb* 'får', men rimligare är att det här handlar om ett personnamn eller binamn. Ett personnamn *Lambi* finns belagt från fornvästnordiskt område och har tolkats som en bildning till substantivet *lamb* n. 'lamm' (Lind sp. 728). I fornsvenska källor förekommer också *Lamb* relativt ofta som binamn (SMPs). Däremot är det mera osäkert om ett fsv. *Lambe* kan beläggas (se M. Lundgren & E. Brate, Svenska personnamn från medeltiden (1892–34), s. 164 samt SMPs). Med tanke på att ristningarna i Ala kan vara ganska sena är det inte uteslutet att det här också kan röra sig om en kortform till det tyska namnet *Lambert*, jfr fda. *Lampe* som har tolkats på detta sätt (DGP 1,

sp. 824). Eftersom runföljden står direkt under en skeppsbild kan det – som prof. Staffan Fridell, Uppsala, har föreslagit (muntl.) – eventuellt röra sig om ett skeppsnamn.

B. Ristningen (fig. 2) finns 7,5 cm till höger om A. Längd: 4,5 cm. Runhöjd: 4–5 cm. Ovanför runföljden finns en stor mansfigur ristad.

Inskrift:

iuan

lū(h)an.

»Johan.»

Till läsningen: Bistaven i 2 **u** är något vågig och ansluter inte till toppen av huvudstaven. 3 **a** har en kort ensidig bistav till vänster. Strax nedanför denna finns en vågrät skada. Mitten av 4 **n** är ganska otydlig och den ensidiga bistaven är inte förenad med huvudstaven.

Eventuellt kan *lū(h)an* vara namnet på den person som har avbildats ovanför runorna.

Fig. 2. Ristning B på den södra väggen i ringkammaren. Foto Magnus Källström 2012.

Västra väggen

C. Fyra runor finns ristade på den västra väggen (fig. 3), 110 cm S om det nordvästra hörnet och 71 cm över trågolvvet. Ristningens längd: 5 cm. Runhöjd: 5 cm.

Inskrift:

sitt

Till läsningen: I 1 s har det vänstra ledet full runhöjd och det högra är vinklat åt höger. Runan har alltså s.k. gotländsk form. Runa 3 tycks ha en bistav snett nedåt vänster som korsar toppen av huvudstaven. Den bör tolkas som en t-runna. Runa 4 utgörs av en rak huvudstav med en lång bistav som utgår från toppen huvudstaven och sträcker sig snett nedåt vänster och korsar huvudstaven i den föregående runan. Möjligen skall den också uppfattas som en t-runna, där bistaven dragits alldeles för långt.

Fig. 3. Ristning C på den västra väggen i ringkammaren. Foto Magnus Källström 2012.

Det är osäkert hur inskriften skall tolkas och om den verkligen är avslutad. Möjligen rör det sig om en form av verbet *sitia* 'sitta' (i imperativ?).

Det är inte omöjligt att fler ristningar kan finnas bakom orgeln, som står mot denna vägg och dessa ytor borde därför undersökas närmare vid lämpligt tillfälle.

Norra väggen

Runorna står i anslutning till en skeppsbild, men verkar vara ristade tidigare än denna. Snett upp till höger finns en stående mansfigur, som har den ena handen lyft och i den andra håller ett spadliknande föremål. Enligt Busch et al. (1993), s. 46, rör det sig om ett svärd.

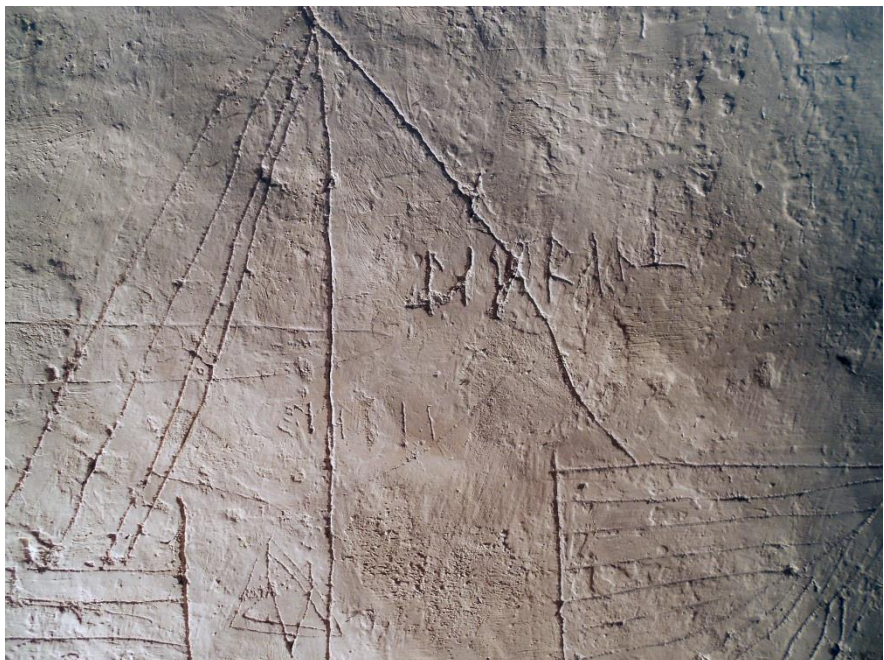

Fig. 4. Ristning D och E på den norra väggen i ringkammaren. Foto Magnus Källström 2012.

D. Ristningen (fig. 4) finns på nordväggen, 42 cm V om portalen och 81 cm över trögolvet. Längd: 12 cm. Runhöjd: 2–2,5 cm.

Inskrift:

lafranz

5

Lafrans.

»Lafrans»

Till läsningen: Huvudstaven i 1 l är något skadad nedtill. 2 a har ensidig bistav till vänster. 3 f har bågböjda bistavar, som utgår ett stycke ned på huvudstaven. Runan är genomskuren av skeppets förstag. Bistaven i 4 r är ristad med skarpa vinklar och runan har sluten form. 5 a har ganska lång, svagt bågböjd bistav till vänster. 6 n har en rak ensidig bistav till höger. Runa 7 z har formen ^l och 9 mm hög. Tvärstrecket nedtill mäter 20 mm och är draget långt åt höger.

E. Ristningen (fig. 4) befinner sig 4 cm nedanför föregående, 53 cm V om portalen och 75 cm över trägolvet. Längd: 6,5 cm. Runhöjd: 1,5–2 cm.

Inskrift:

maṛia

5

Maria.

»Maria.»

Till läsningen: Masten i skeppet löper mellan de två första runorna. 1 m har raka bistavar. 2 a har ensidig bistav till vänster. Runa 3 är otydlig och huvudstaven är fylld med senare puts. En bistav till r kan dock anas i vissa belysningar. 5 a har ensidig bistav till vänster.

Nedanför inskriften finns ett pentagram (fig. 4), som kan ha ett samband med texten. Det är nämligen en vanlig Mariasymbol. Även pentagrammet är genomskuret av skeppets mast och måste alltså vara äldre än detta.

Datering

Enligt Busch et al. (1993), s. 41, är putsen i tornkammaren till stora delar ursprunglig, vilket innebär att ristningarna i kyrkan tidigast kan ha tillkommit omkring 1250. De menar dock att de flesta av ristningarna är senmedeltida.

Båtfiguren ovanför ristning A (**lambi**) har i boken bestämts som en medeltida kogg (s. 41), medan ristningarna D (**lafranz**) och E (**maria**) står i anslutning till en holk från 1300-1400-tal (s. 46). Eftersom de senare ristningarna är genomskurna av detaljer i skeppsristningen får man här även ett grovt terminus ante quem för dessa två inskrifter.

Stockholm 2014-01-21

Magnus Källström
docent, post-doc. inom runforskningsområdet

Kopia till:

Pär Malmros, Gotlands museum
Länsstyrelsen, Gotlands län
Östergarns församling